

РОЗДІЛ IV

Соціальна робота та управління

УДК 316.43:332.145

Інноваційний підхід до управління безпекою регіонального соціуму

Людмила Калашнікова –

кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри соціології,
Чорноморський національний
університет імені Петра Могили,
Миколаїв, Україна.

E-mail:

lvkalashnikova198@gmail.com

У статті визначено сутнісний зміст і характерні риси концепту безпеки. Окреслено нові напрями розвитку парадигми безпеки, що повинні відображати динамічну картину світу, беручи до уваги як об'єкти, так суб'єкти безпекової діяльності. В основу безпеки функціонування регіонального соціуму має бути покладено високий рівень безпекової компетентності населення та конструктивні принципи, форми, способи організації безпеки життєдіяльності. Аргументовано застосування творчого підходу до управління безпекою регіонального соціуму, основа якого – формування інноваційного, творчого, безпекового мислення особистості засобами ментального картографування. Схарактеризовано основні принципи побудови, різновиди та можливості використання ментальних карт у стратегічному менеджменті регіонального розвитку.

Received: April, 2016

1st Revision: May, 2016

Accepted: June, 2016

Ключові слова: безпека, регіон, управління, ментальне картографування, безпекове мислення.

Kalashnikova Lyudmila. The Innovative Approach to Security Management of the Regional Society. The article described the contents and characteristics of the concept of security. The basic principles and innovative and creative approach to the organization of safe operation and effective development of the regional community, as represented in the works of S. Markov, N. Rybalkin. In particular, the article describes the essence and characteristics of the new security concept (M. Leskov, A. Belkov), which should display a dynamic picture of the world, objects and subjects of security. The basis for the security of the region should be based on a high level of competence of the population and structural principles, forms, ways of organizing life. It is argued the use of a creative approach to safety management of the regional society, the determinant of which is innovative, creative thinking of the individual using the mental mapping (K. Lynch, N. Veselkova). It describes the main principles, types and the possibility of using mental maps in strategic management of regional development (N. Barbash, Y. Kryuchkov), in particular to address issues of branding, security management, operation and development of, and implement an active changes in the spatial structure of the region.

Key words: safety, region management, the mental mapping, safety thinking.

Калашнікова Людмила. Инновационный подход к управлению безопасностью регионального социума. В статье анализируются содержание и характерные черты концепта безопасности, основные принципы и возможности инновационного творческого подхода к организации безопасного функционирования, эффективного развития регионального сообщества, в частности, определяется сущность новой концепции безопасности, отображающей динамичную картину мира, объекты и субъекты безопасности. Основу системы региональной безопасности должны составить высокий уровень компетентности населения и конструктивные принципы, формы, пути организации безопасной жизнедеятельности. Следовательно, творческий подход к управлению безопасностью региона основывается на формировании инновационного мышления личности с использованием ментального картографирования. Охарактеризованы основные принципы построения, виды и возможности использования ментальных карт в процессе управления региональным развитием.

© Калашнікова Л., 2016

Ключевые слова: безопасность, регион, управление, ментальное картографирование, безопасное мышление.

Постановка наукової проблеми та її значення. Динамічність сучасних соціально-політичних, економічних та соціокультурних процесів, непередбачуваність змін призводять до зростання невизначеності й некерованості середовища життєдіяльності, збільшення масштабів кризових явищ, виникнення нових загроз і ризиків як у межах конкретного регіону, так і країни в цілому. Натомість індивідуалізація й психологізація сучасного соціального буття є причиною, з одного боку, зсуву ракурсу наукових досліджень у бік вивчення людини як ключового суб'єкта забезпечення безпеки функціонування соціально-економічних систем, з іншого – усвідомлення вченими пріоритетності територіального аспекта досліджень проблем забезпечення безпечного функціонування та розвитку регіону стосовно можливості повноцінної реалізації комплексного аналізу є цілком закономірним, насамперед, зважаючи на те, що регіональний соціум формується як територіальний соціально-економічний комплекс, у межах якого інтегруються всі сфери життєдіяльності особистості (демографічна, виробничо-трудова, природно-екологічна, інфраструктурна, соціальна, духовна, фінансово-інвестиційна й організаційно-управлінська).

У світлі вищезазначеного особливо актуалізується соціологічне вивчення проблем творчості людей у всіх можливих проявах цього процесу як засобу забезпечення безпеки регіонального соціуму. Характерна особливість творчого процесу – виробництво новизни, спрямування на продуктивне виконання складних завдань і конфліктів, визначення небезпек та загроз як викликів, стимулів, нових можливостей. Щодо цього кардинально змінюються розуміння функцій різних сфер соціального життя регіону й безпеки його функціонування як такої. Іншими словами, змістові зміни соціально-економічних відносин у межах регіонального соціуму детермінують створення якісно нової, ефективної системи безпеки регіону, спроможної адекватно протидіяти, своєчасно виявляти, попереджати та мінімізувати нові ризики, небезпеки й наслідки. Водночас становлення та ефективне функціонування нової системи безпеки динамічних соціально-економічних утворень, зокрема на регіональному рівні, вимагає збільшення інтелектуально-інформаційного, психологічного й творчого наповнення всього комплексу заходів і дій, оптимізації діяльності суб'єктів безпеки.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Якісно нове розуміння концепту безпеки, що дає змогу глибше зрозуміти сутність цього соціального феномену, схарактеризувати методологічне підґрунтя побудови та функціонування системи її забезпечення, представлено в теоретичних напрацюваннях М. Лескова [1], О. Белькова [2]. Вивчення становлення теорії управління безпекою соціальних систем розкрито в роботах І. Отенко, Н. Москаленко, Д. Комаркова [3]. У дослідженнях І. Свидрука [4], Г. Ванюріхіної [5] визначено специфіку, зміст і характерні особливості креативного, евристичного менеджменту, методи активізації творчої активності управлінців, а також їх роль в управлінні безпекою соціальних систем. Визначення ролі творчості в забезпеченні безпечного функціонування соціальних інститутів, організацій як складованих частин суспільства подано в працях Р. Маркова [6], Н. Рибалкіна [7]. Віддаючи належне науковим напрацюванням учених, потрібно зазначити, що проблема пошуку нових підходів до управління безпекою функціонування й розвитку регіону в умовах соціально-економічних, політичних, соціокультурних перетворень потребує подальшого наукового вивчення та практичного перетворення.

Мета статті – визначення загальних принципів й окреслення можливостей інноваційного творчого підходу до забезпечення безпечного функціонування та ефективного розвитку регіонального соціуму.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування результатів дослідження. У теоретичному плані формування нової системи безпеки потрібно почати з переосмислення поняття безпеки й розкриття його комплексного, системно-цілісного характеру, формування нової парадигми безпеки, що відповідає сучасним реаліям.

На думку більшості дослідників, поняття «безпека», відповідно до етимології цього слова, означає відсутність небезпек, надійність, стабільність, захищеність, іншими словами – відсутність будь-яких загроз життєдіяльності особистості, соціуму, держави як об'єктам безпеки [3]. Зважаючи на багатоаспектність наявних у науковій літературі визначень концепту безпеки, можна виділити

такі його риси: по-перше, безпека є однією з бажаних характеристик процесу життєдіяльності людей, що можна простежити навіть у середовищі небезпечних об'єктів, при цьому розмаїття сфер людської життєдіяльності породжує різні види безпеки; по-друге, безпека є якісною характеристикою стану того чи іншого об'єкта (соціально-економічних, технічних, природних систем різного рівня та їхніх складових елементів), що зберігається не лише за відсутності негативних впливів, а й за їх наявності; по-третє, безпека характеризує ситуацію відсутності загроз і ризиків завдання шкоди; по-четверте, безпека визначається як стан захищеності об'єкта від зовнішніх / внутрішніх загроз, рівень захищеності детермінований наявністю певних характеристик об'єкта або результатом цілеспрямованих дій осіб (суб'єктів безпеки), які приймають відповідні рішення.

М. Лесков у межах гомеостазисного підходу розглядає безпеку як тип динамічної рівноваги, властивий складним саморегульованим системам і станам дотримання суттєво важливих для збереження системи параметрів у допустимих межах [1, с. 66]. Подібний підхід до розуміння безпеки дає змогу глибше збагнути сутність безпеки, визначити методологічні основи побудови та функціонування її системи, однак не містить реального уявлення про безпеку життєдіяльності конкретної особистості з її правами й свободами, які є найвищою соціальною цінністю.

На відміну від М. Лескова, О. Бельков визначає безпеку як стан, тенденції розвитку та умови життєдіяльності соціуму, його структур, інститутів, що забезпечують збереження їхньої якісної визначеності поряд з об'єктивно обумовленими інноваціями в них і вільне функціонування, що відповідає їхній власній природі [2, с. 91]. Фактично в межах запропонованого визначення науковець пропонує вивчати не феномен безпеки як такий, а сприятливі умови безпечного функціонування й розвитку суспільства, держави.

Н. Рибалкін вважає за потрібне виокремити два способи оптимального забезпечення безпеки конкретного соціального об'єкта, такі як мінімізація, анулювання небезпек і розвиток, укріплення самого об'єкта [7, с. 195]. На думку вченого, сучасні парадигми безпеки повинні абстрагуватися від її розуміння як діяльності, спрямованої на досягнення стану захищеності від зовнішніх / внутрішніх загроз, стійкості й стабільності соціальних систем, адже подібні дії протистоять розвитку систем і тим самим є найбільшою загрозою для її безпеки [7, с. 201].

С. Марков, відзначаючи наявний зсув у сучасній теорії безпеки в бік інтенсифікації реалізації функції розвитку як найбільш ефективного способу посилення захисної, стабілізаційної функції системи безпеки соціальних об'єктів, називає загальні принципи творчого управління безпекою:

- пріоритетність принципу творчості як якісно нового виду активності, що забезпечує ефективність усіх видів діяльності, спрямованих на досягнення безпеки соціальної системи й дає змогу оперативно нейтралізувати нові, неочікувані деструктивні впливи зовнішнього середовища;
- визнання принципу безпеки соціальної системи як самостійної цінності, необхідної та достатньої умови для її виживання, ефективного функціонування й розвитку;
- орієнтація на зміни, розвиток, удосконалення всіх структурних складників соціальних систем;
- відкритість до зовнішнього / внутрішнього середовища, чутливість до загроз і небезпек, своєчасне виявлення й профілактика можливих негативних впливів;
- динамічність, оперативність, гнучкість, швидке й ефективне реагування на деструктивні прояви, неочікувані проблеми та небезпеки;
- орієнтація на пошук й ефективне використання всіх зовнішніх / внутрішніх ресурсів, уміння трансформувати проблеми, конфлікти, загрози в нові можливості [6, с. 410].

У цьому сенсі творчий підхід до управління безпекою регіонального соціуму повинен ґрунтуватися на формуванні інноваційного, творчого, безпекового мислення особистості, спроможної трансформувати традиційне розуміння загроз, небезпек і деструктивних проявів як провідних детермінуючих чинників зміни суспільного буття, приймати нестандартні рішення в умовах дефіциту інформації й часу. Ідеться про реалізацію якісно нових форм творчої активності за рахунок генерування оригінальних, корисних ідей, створення нових методів і технологій, спрямованих на превенцію й анулювання загроз; організації синергетичного діалогу зі всіма суб'єктами безпеки; самореалізації зовнішніх / внутрішніх резервів особистості, що детермінує саморозвиток соціальної системи й зростання рівня її безпеки.

Однією із самостійних мотиваційних стратегій активізації творчої активності особистості є

майнд-меппінг (побудова ментальних карт). Пов'язуючи ментальне картографування з мозковою активністю конкретної особистості, проявами її творчості, ми наголошуємо на необхідності формування основ культури безпеки життєдіяльності – буденного безпекового мислення, що пов'язує розуміння причин появи, індикаторів активізації, наслідків зі знанням про існування потенційних / явних небезпек, загроз, ризиків.

Уперше поняття «ментальні карти» введено в науковий обіг К. Лінчем у праці «Образ міста» [8], у якій він описує дослідження, проведені в Бостоні, Джерсі, Лос-Анджелесі. Виступаючи з позиції планувальника, К. Лінч, намагався теоретично обґрунтувати діяльність архітекторів, будівельників, котрі повинні здійснювати розбудову міської території за принципом легкості розпізнавання, підпорядкування міського ландшафту. Безпосередніми елементами структури міста є шляхи (комунікації, які потенційно чи реально використовуються жителями); межі (лінійні елементи структури міста, що визначають межі районів міста, розділяючи його простір на окремі сегменти); вузли (місця перетину окремих міських структур, фокуси концентрації визначених функцій міста); райони (двовимірні структури, які можна вивчати як ззовні, так і зсередини); орієнтири (точкові елементи структури міста, важливі для сприйняття міської перспективи).

У межах такого підходу постає проблема «впізнання» соціального простору конкретної території, можливості легкого й комфортного «читання» місцевості за окремими структурними елементами. Співвідношення символічного образу й предметної форми території регіону – це своєрідне картографування, що дає змогу визначити групові образи, пріоритети соціального простору, виміряти ступінь емоційного комфорту людей, котрі об'єднані територіально, адже вони, зазвичай, уявляють собі вихідну точку шляху й пункт призначення, прагнучи точно знати, звідки починається та куди він приведе. Шляхи, які чітко, однозначно, ясно розпочинаються / закінчуються, є більш легким орієнтиром, що дає змогу пов'язати образ соціального простору конкретної території в єдине ціле й надати спостерігачеві відчуття безпеки. Райони, що переважають над іншими елементами за рахунок своєї величин, містять у собі різні шляхи, вузли та орієнтири. Ці вторинні елементи не лише додають району внутрішньої структурності, а й спроможні посилити пізнаваність цілого, збагачуючи й поглиблюючи його характерність. Натомість шляхи, що є основними елементами в персональних образах і стають головним засобом організації на рівні метрополії або регіону, взаємопов'язані з іншими елементами. Вузли з'єднання виникають автоматично на головних перехрестях і біля вокзалів, окрім того, характер їх просторової форми може істотно посилити ці важливі пункти. Водночас шляхи стають більш пізнаваними й набувають індивідуальної ритміки за рахунок своєї форми або вузлів з'єднання, сукупності характеристик районів, через які вони проходять, кордонів, уздовж яких вони проведені, а також орієнтирів, розміщених уздовж них [8, с. 55].

Згідно з ідеями С. Мангейма, ментальна карта конкретної територіальної одиниці (району, міста, регіону), сформована у свідомості конкретної особистості, не змінюється з часом. Натомість фізичний образ соціального простору в колективній свідомості може змінюватися з появою нових соціальних об'єктів [9].

Існує шість типів ментальних карт, що відображають актуальний досвід розвитку фізичної та інформаційної інфраструктури територіальної одиниці: карта переміщень / доступності (географічна й транспортна «зв'язність»); комунікативна карта (джерела отримання інформації про життя та рівень довіри до них); карта ідентичності (будівлі, місця, інформаційні об'єкти, що забезпечують відтворення почуття причетності до конкретного соціального простору); карта споживання (структура, регулярність, проблемні зони в частині споживання товарів і послуг); міграційна карта (резидентальний статус мешканців території, міграційна привабливість); карта можливостей (умови й чинники, що визначають бажання жити на цій території, а також відчуття жителями рівня її соціально-економічних і культурних принад, порівняно з іншими) [10].

Н. Веселкова виокремлює основні властивості ментальних карт, що вирізняють їх від подібних інструментів візуалізації території. По-перше, вони являють собою візуалізований матеріал; по-друге, цей матеріал створений самим інформантом – людиною, котра здійснює опис місцевості із позиції дослідницького завдання [11, с. 10]. М. Грибок, продовжуючи ідеї Н. Веселкової, слушно зауважує, що значно коректніше застосовувати термін «соціальні карти думок жителів конкретних територій», адже трактування ментальної карти не можливе без аналізу візуалізації місцевості в колективній свідомості її жителів [12, с. 41].

Яскравий приклад візуалізації соціального простору конкретної території – методика, розроблена Н. Барбаш і Ю. Крючковим, які пропонують збирати інформацію про маршрути пересування людей за визначений проміжок часу й паралельно проводити опитування місцевих жителів задля виявлення «локусів території» (групових осередків життєдіяльності). На думку науковців, методика дає змогу схарактеризувати територію (а не людей та їхні уявлення) за такими критеріями, як ступінь освоєння (кількість маршрутів), конфігурація (траєкторія переміщень), корисність, економічність, динамізм, популярність і, що найважливіше, безпечність. В основі картографування лежать різноманітні види життєдіяльності та відповідні їм об'єкти, порядок і частота їх відвідування, безпечність функціонування тощо [13].

М. Мет'юза пропонує в ході побудови ментальної карти враховувати особистісну думку й синтезувати її з комунікативним посланням, що спрямовує колективну свідомість виділяти в структурі соціального простору регіону ті об'єкти з-поміж інших подібних, що будуть небезпечні для людей. Цей процес безпосередньо пов'язаний з актуалізацією специфічних соціокультурних норм. Іншими словами, зображення регіону у вигляді ментальної карти – інформаційне послання інформантів до інших людей. Д. Покока, продовжуючи ідеї М. Мет'юза, пропонує інформантам малювати спонтанні карти, спираючись на образи пам'яті. Таке рішення дослідника обґрунтоване бажанням відобразити емоційне навантаження об'єктів соціального простору, адже досліджувані жителі з ентузіазмом створюють детальні карти, виявляючи винахідливість, творчу активність у виборі засобів, а в ході подальшого обговорення аргументують свої міркування [14].

Важливо пам'ятати, що ментальна карта – це соціально-психологічний конструкт, об'єкт свідомості, а не реального світу, який характеризується можливістю об'єктивізації в результаті збігу образів територій у представників конкретних соціальних груп. Формування інформаційної ментальної карти пов'язано з отриманням інформації з двох найважливіших типів джерел – колективного досвіду використання соціального простору, закріпленого в загальноприйнятих стереотипах і нормах, індивідуального досвіду, пов'язаного з особистими переживаннями індивіда або такими переживаннями, які сприймаються ним як особисті. Результатом же взаємодії індивідуального й колективного досвіду може бути виявлення невідповідностей між ними, своєрідна наявність «точок напруги, небезпеки» на ментальній карті. Наприклад, якщо з людиною відбувається кримінальна історія в районі, який публічно маркований як «благополучний», то вона просто буде вимушена щонайменше сформулювати «подвійний стандарт» власної поведінки або деформувати, забути колективне уявлення, яке не збігається з реальністю.

Майнд-меппінг як спосіб візуалізації соціального простору й інноваційний підхід до забезпечення безпеки життєдіяльності, з одного боку, дає змогу поєднати особистісне бачення й комунікативні мотиви, унікальний життєвий світ інформанта, з іншого – здійснити порівняння із соціальними матрицями груп людей. Застосування цього методу для таких територіальних утворень, як регіон, є аргументованим, зважаючи на відносну компактність і густонаселеність територій, наявність територіальної сегрегації й стигматизації. Активні пошуки регіональної ідентичності, вирішення питань брендингу, управління безпекою функціонування та розвитку, реалізація активних змін у просторовій структурі території регіону – це далеко не повний перелік проблем, які можна розв'язати за умови використання методу ментального картографування. Звісно, цим не вичерпується список предметних галузей застосування, зважаючи, передусім, на універсальність цього методу.

Нова парадигма безпеки повинна відображати не лише динамічну картину світу, а й самого суб'єкта пізнання та діяльності. В основу безпеки функціонування регіонального соціуму повинні бути покладені високий рівень безпекової компетентності населення та конструктивні принципи, форми, способи організації безпеки життєдіяльності, що є провідною частиною стратегічного менеджменту регіонального розвитку. Розробка ментальних карт соціального простору регіону, огляд його структури й можливостей здійснення змін створюють можливість корегування діяльності органів місцевого самоврядування, спрямованої на управління безпекою, уточнення стратегії розвитку.

Джерела та література

1. Лесков М. А. Гомеостатические процессы и теория безопасности / М. А. Лесков // Безопасность. – 1994. – №4(20). – С. 66–75.
2. Бельков О. А. Понятийно-категориальный аппарат концепции национальной безопасности / О. А. Бельков // Безопасность. – 1994. – №3(19). – С. 91–98.

3. Отенко І. Становлення теорії управління безпекою соціальних систем / І. Отенко, Н. Москаленко, Д. Комаркова // Збірник наукових праць ЧДТУ. – Серія : Економічні науки. – 2013. – Вип. 35. – Ч. III, Т. 2. – С. 85–91.
4. Свидрук І. І. Креативний менеджмент : навч. посіб. / І. І. Свидрук. – К. : Центр учб. л-ри, 2012. – 224 с.
5. Ванюрихин, Г. И. Креативный менеджмент: направления и методы поиска решений / Г. И. Ванюрихин // Научный вестник МГТУ ГА. – Серия «Менеджмент, экономика, финансы». – 2006. – № 106. – С. 149–157.
6. Марков С. Л. Творческий подход к управлению безопасностью / С. Л. Марков // Известия Российской академии образования : науч. журн. – 2012. – № 2 (22). – С. 403–415.
7. Рыбалкин Н. Н. Философия безопасности : учеб. пособие / Н. Н. Рыбалкин. – М. : МПСИ, 2006. – 296 с.
8. Lynch K. The Image of the City / K. Lynch. Cambridge ; Massachussettes : MIT Press, 1960. – 328 p.
9. Мангейм К. Очерки социологии знания: проблема поколений – состоятельность – экономические амбиции / К. Мангейм; [пер. с англ. Е. Я. Додина]. – М. : ИНИОН РАН, 2000. – 146 с.
10. Zukin S. Naked City: the Death and Life of Authentic Urban Places / S. Zukin. – Oxford : Oxford University Press, 2010. – 312 p.
11. Веселкова Н. В. Ментальные карты города: методология и практика использования. / Н. В. Веселкова // Социология: методология, методы и математическое моделирование (Социология : 4М). – 2010. – № 31. – С. 5–29.
12. Грибок М. В. Картографическое отображение воздействия средств массовой информации на формирование образов регионов России / М. В. Грибок // Вестник Моск. ун-та. – Сер. 5 : География. – 2008. – № 4. – С. 41–46.
13. Барбаш Н. Б. Социальное картографирование как способ пространственной организации данных о социально-территориальной дифференциации состава и качества жизни населения / Н. Б. Барабаш, Ю. А. Крючков // Прогнозное социальное проектирование: теоретико-методологические и методические проблемы. – М. : Наука, 1994. – С. 115–129.
14. Pocock D. C. D. Some Characteristics of Mental Maps: an Empirical Study / D. C. D. Pocock // Transactions of the Institute of British Geographers. – New Series. – 1976. – Vol. 1. – No. 4. – P. 493–512.

References

1. Leskov, M. A. (1994), The Homeostatic processes and theory of safety, *Safety*, Vol. 20, No. 4, Pp. 66–75.
2. Belkov, O. A. (1994), Concept-category vehicle of conception of national safety, *Safety*, Vol. 19, No. 3, Pp. 91–98.
3. Otenko, I., Moskalenko, N., Komarov, D. (2012), Development of the theory of management of social systems security, *Proceedings of Cherkasy State Technological University. Series: Economics*, Issue 35, Part III, Vol. 2, Pp. 85–91.
4. Svydruk, I. I. (2012), “*Creative management: manual*”, Kyiv : Center of Educational Literature, 224 p.
5. Vanyurikhin, G. I. (2006), Creative management: decisions search directions and methods, *Scientific Bulletin of Moscow State Technical University of Civil Aviation. Series Management, Economics, Finance*, No. 106, Pp. 149–157.
6. Markov, S. L. (2012), The creative approach to safety management, *Bulletin of the Russian Academy of education: scientific journal*, Vol. 22, No. 2, Pp. 403–415.
7. Rybalkin, N. N. (2006), “*Security philosophy: textbook*”, Moscow : Publishing house of Moscow psychological-social University, 296 p.
8. Lynch, K. (1960), *The Image of the City*, Cambridge, Massachussettes : MIT Press, 328 p.
9. Mannheim, K. (2000), *Essays on the sociology of knowledge: the problem of generations, competitiveness and economic ambitions*, Moscow : The Institute of scientific information on social Sciences of the Russian Academy of Sciences, 146 p.
10. Zukin, S. (2010), *Naked City: The Death and Life of Authentic Urban Places*, Oxford : Oxford University Press, 312 p.
11. Veselkova, N. V. (2010), Mental maps of the city: methodology and practice use, *Sociology: methodology, methods and mathematical modeling*, No. 31, Pp. 5–29.
12. Gribok, M. V. (2008), Mapping the impact of media on the formation of images of regions of Russia, *Bulletin of Moscow University, Series 5, Geography*, No. 4, Pp. 41–46.
13. Barbash, N. B., Kryuchkov, Y. A. (1994), Social mapping as a way of spatial organization data on socio-territorial differentiation of the composition and quality of life, *Predictive social engineering: theoretical and methodological issues*, Moscow : Science, Pp. 115–129.
14. Pocock, D. C. D. (1976), Some characteristics of mental maps: an empirical study, *Transactions of the Institute of British Geographers*, Vol. 1, No 4, Pp. 493–512.